

“БЕКТЕМИН”

Жалал-Абад мамлекеттик
университетинин ректору,
техника илимдеринин
доктору, профессор

СНОВ
2017-ж.

Акматов Болотбек Мекеновичтин “Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы” деген темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына карата **жетектөөчү илимий мекеменин**

РАСМИЙ ПИКИРИ

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу.

XX кылымдын акыркы он жылдыгынан тартып жогорку окуу жайларында билим берүү багытында кескин өзгөрүүлөр болуп, ага окумуштуулар ар түркүн кырдаалдан баа берип келет. Илимий коомчулук ал өзгөрүүлөрдү ар түркүн аталыштар менен атап, ага ар кыл көз карашта баа берүүгө аракет кылышса, кыргыз педагогика илиминде бул жаны гана колго алына баштады. Аны дүйнөлүк илимий коомчулук “адамдын эркин өнүгүүсүнө” («свободное развитие человека») кызмат кыла турган билим берүүгө багыт алууга байланыштырган болсо, Кыргызстандагы эки баскычтуу кесиптик билим берүүнүн мазмунун ушул тарапка буруу зарылдыгы көрүнөт. Адамдын “эркин өнүгүүсү” азыркы билим берүү системасынын багытын, максатын, ал тургай мазмунун түп-тамырынан гана жанылоо зарыл экендигин коомчулуктун алдына койбостон, өлкө ичиндеги билим берүүнүн мыйзамдык алкагын да өзгөртүү керектигин ачыкка чыгарды. Бул багытта дүйнөлүк билим берүү системасында бир катар иштер аткарылып жатканы талашсыз. Ага Болонья процесси мисал болуп бере алат, б. а. Болонья процесси дүйнөлүк билим берүү системасына бирдиктүү багытты – бир өлкөдө кесиптик билим алган жаран башка өлкөдө кыйналбай иштеп кетүүсү үчүн кам көргөн парадигма керектигин ачыкка чыгарып отурат.

Азыркы мезгилде ал бардык өлкөлөрдө жогорку окуу жайларындагы кесиптик билим берүү эки баскычтуу (бакалавриат жана магистрлик) стандартка өткөрүп, аны менен катар келечек ээлерине кесиптик билим жана тарбия берүүнүн мазмунуна сунушталган жаны парадигма - компетенттүүлүккө

негиздеп окутуу болуп саналат. Компетенттүүлүккө негиздеп окутуу - коомдук-саясий, социалдык-экономикалык кырдаалдарга ылайык заманбап түшүнүктөрдүн тез-тез өзгөрүүсү, мезгилдин ушунчалык ыкчамдык менен аракетке келүүсүнүн натыйжасында адамзаттык баалуулуктардын кескин жанылануусу, адам баласы үчүн баалуу деп саналган дөөлөттөрдүн күн сайын толукталып, улам жаны мазмунга ээ болуусуна жооп издөөдөн пайда болгон парадигма. Ал ар ар бир жарандан мезгил талаптарына жараша кесипкөй болушун талап кылып, көп түрдүү көз караштардын арасынан заман талап кылган концепцияны айырмалоочу иш-билги (компетенттүү) болушун милдеттендирүүдө.

Мамлекет билим жана тарбия берүүнүн мазмунун аныктоодо кесипкөй адис болушу үчүн үзгүлтүксүз билим алууга, кандай кесипке ээ болбосун коомдук-социалдык кызыкчылыктарды канааттандыра турган билимдин керектигин ачыкка чыгарды. Бул маселеге келгенде багыттар (направлениялар) боюнча компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасына ар бир окуу жай индивидуалдуу мамиле кылышы зарыл экендиги белгилүү болду. Компетенттүүлүккө негиздеп окутуу ички жана тышкы конкуренцияга туруштук берүүчү адистерди тарбиялоодо милдеттендирүүгө киришти. Ал келечекке карай негизги багыт болуу менен бирге буга чейин иштелип чыккан теориялык жана практикалык мазмундагы иш-тажрыйбаларды үйрөнүү Кыргызстан үчүн да маанилүү болуп санала тургандыгын аныктады. Бир гана Кыргызстан эмес, азыркы учурда билим берүү тармактары үчүн негизги туура жол катары бир мезгилде СССРдин курамында турган бардык мамлекеттер (Түркмөнстандан башкасы) бул окутуу системасын кабыл алышты. Натыйжада компетенттүүлүккө негиздеп окутуу көйгөйү Кыргызстанда ар бир тармак боюнча аракетке келүүсү, анын ар бир адистикке ылайыктап жана билим берүү тармактарында жалпы компетенциялар боюнча кандай каратышы керектиги эми-эми колго алынып жаткан болсо, Россия башында турган КМШ өлкөлөрүнүн айрымдарында бул белгилүү бир өлчөмдө илимий-теориялык негиздерин иштеп чыкканын айта кетүүгө тийишпиз.

Коомдук-социалдык турмуштун, ага карата кийинки муундун кызыкчылыктарын, өзгөчө келечекке карай багыт алууда адис катары калыптануунун ички керектөөлөрүн чечүү жолдорун – билим берүүнүн ушул парадигмасын кабыл алуудан, б. а. аны жаны нукка буруу аркылуу билим жана тарбия берүүнү демократиялаштыруу, окуу жана окутуу процессин гумандаштыруу менен бирге азыркы коомдук-социалдык талаптарга жооп берүү үчүн келечек муундардын ар биринин жеке кызыкчылыктарын өнүктүрүп-өстүрүүгө багыт берүү маселесин айкалыштыруу - алардын кесиптик жөндөмүн арттыруу зарылдыгын аныктоо аркылуу ар бир жарандын кесипке ээ болуусунда керек иш-билги (компетенциялар) башкы орунда экенин изилдөө зарылдыгы

келип чыккан. Анын башкы максаты Болонья процессинин талаптарына ылайык компетенттүүлүктүн негизинде кесиптик билим берүү болуп саналат. Ушундай эле көрүнүштү ошол мезгилдеги КМШ өлкөлөрүнүн бардыгынан кездештирүүгө болот. Алар жогорку кесиптик билим берүү стандарттарын өнүккөн Батыш өлкөлөрүнө жакындаштырууга аракеттенишип, көпчүлүгү эки баскычтуу кесиптик билим берүүнү өлкө ичинде мурдатан калыптанган беш жылдык билим берүүгө альтернатива катары колдонушууда. Бирок Кыргызстанда калыптанган улуттук баалуулуктарды сактап калуу кызыкчылыгы бир катар карама-каршылыкты жаратат. Биринчиси - Мамлекеттик стандартта сунушталган жогорку кесиптик билим берүүнүн эки баскычтуу этаптарына өтүүдө Кыргызстандагы абалды терең изилдөө менен кесиптик билим берүү боюнча төмөнкү (бакалавриат) жана жогорку (магистратура) баскычтарына өтүү болсо, экинчиси - компетенттүүлүккө негиздеп окутууда улуттук баалуулуктарды сактап калуу кызыкчылыктарын башкы орунга коюу, үчүнчүсү - азыркы коомдук-турмуштук талаптарга туура келүүчү билим жана тарбия берүүнү жаны мазмунга өткөрүү менен ички жана тышкы конкуренцияга туруштук берүүчү иш-билги адисти даярдоо болуп эсептелет. Аталган карама-каршылыктарды чечүү, жөнгө салуу зарылдыгы бизге “Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы” аттуу темадагы изилдөө ишинин актуалдуулугун көрсөтөт.

2. Изилдөөнүн илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштардын негизделишинин даражасы.

Диссертацияда иштелип чыккан илимий жоболордун, жалпы жыйынтыктардын жана практикалык сунуштардын негизделишинин даражасы эксперименталдык тажрыйбалык иштердин жалпы жыйынтыктарын статистикалык негизде анализдөө менен камсыз кылынган. Ошону менен бирге педагогиканын, психологиянын, адабиятты окутуу методикасынын теориялык жоболорунун изилдөөнүн практикалык аспектилери менен ички өз ара байланыштары ишке ашырылгандыгы диссертацияда баса белгиленген.

Диссертациянын структуралык түзүмү андагы коюлган милдеттерге дал келип, алардын ар биринин чечилиши логикалык ырааттуулукта, удаалаштыкта көрсөтүлгөн. Диссертациялык иш төрт глава, он эки параграф, киришүү, корутунду, практикалык сунуштар, пайдаланылган адабияттардын тизмеси жана төрт тиркемеден турат. Диссертациянын негизги көлөмү - 278 бет. Пайдаланылган адабияттар жана тиркемелер менен алганда жалпы көлөмү 338 бет. Иштин киришүүсүндө теманын актуалдуулугу белгиленет, б. а. өлкөнүн жогорку окуу жайларында кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу маселеси жаныдан көтөрүлүп жаткандыгы, анын негизинде бул проблема да педагогикалык аспектиде изилдөө иштери жаныдан колго алына

баштагандыгы, аталган теманы изилдөөгө зарыл болгон маселелер да ушул бөлүмдө коюлуп, ага карата изилдөө багыттары аныкталганы тууралуу жалпы маселелер айтылат.

Иштин 1-главасы “Эки баскычтуу жогорку окуу жайларында адабият сабактарын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу технологиясынын жалпы маселелери” деп аталып, андагы кепке алына турган проблемалар үч параграфка бөлүштүрүлүп жайгаштырылган. 1-главанын 1-параграфы “*Эки баскычтуу жогорку окуу жайларында адабиятка тиешелүү сабактарды компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориялык жана практикалык жактан изилденилиши*” деген аталыш менен орун алып, мында проблеманын теориялык жана практикалык жактан буга чейин иликтенишине баа берилген. Ал эми 1-главанын 2-параграфы “Болонья процесси жана эки баскычтуу жогорку окуу жайларында адабият сабактарын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун илимий-педагогикалык парадигмасы” деген аталышта орун алып, анда Кыргызстанга үчүнчү муундагы кесиптик билим берүү стандарты катары келип кирген парадигмага илимий-теориялык жактан изилдөө жүргүзүлгөн. 1-главанын 3-параграфы “Адабият сабактарын эки баскычтуу жогорку окуу жайларында окутуу жана компетенттүүлүккө негиздөө принциптери” деген мазмунду ичине алуу менен азыркы мезгилде аракетке келип жаткан “филологиялык билим берүү” багытындагы кыргыз адабияты боюнча кесиптик билим берүүнүн компетенцияларга негизделишинде маанилүү роль ойногон принциптерди аныктоо маселелери каралган.

Иштин 2-главасы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун адабий-педагогикалык маселелери” деген аталышта берилип, анда талдоого алына турган проблемалар үч параграфка бөлүштүрүлгөн. 2-главанын 1-параграфы “Эки баскычтуу билим берүү системасы жана кыргыз адабияты боюнча предметтерди компетенттүүлүккө негиздөөнүн теориялык жана практикалык зарылдыктары” деп аталып, мында Кыргызстанда ушул мезгилде орун алган өксүк маселелер, аларды жоюунун жолдору, кыргыз адабияты боюнча кесиптик билим берүүнү дүйнөлүк жогорку кесиптик билим берүүдө болуп жаткан педагогикалык илимий табылгалар менен аны интеграциялоонун зарылдыгы кепке тартылган. Ал эми “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарында компетенттүүлүктүн чагылдырылышы жана аны өркүндөтүү жолдору” деген аталыштагы 2-параграфында “филологиялык билим берүү” багыты менен түзүлгөн “кыргыз тили жана адабияты” бакалавриаттык денгээлде кесиптик билим берүү стандарттарында компетенция жана компетенттүүлүктүн чагылдырылышы жөнүндөгү проблема талдоого алынган. 2-главанын 3-параграфы “Кыргыз адабияты боюнча предметтер аркылуу адистик компетенттүүлүктү калыптандыруунун дидактикалык негиздери” деген аталыш менен берилип, мында студент-филологдордо калыптандыруудан келип чыккан жыйынтыктар изилдөөнүн мазмуну катары ачыкка чыккан.

Иштин 3-главасы “Кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы” деп аталып, ал үч параграф аркылуу ишке ашырылган

б. а. 3-главанын 1-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын базалык бөлүмдөрүндөгү кыргыз адабиятына тиешелүү предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деп, филология боюнча аталган багыттарда “кыргыз тили жана адабиятынан” бакалавриаттык денгээлде кесиптик билим берүүдө орун алган кыргыз адабиятына тиешелүү предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун методологиялык маселелери практикалык иштерге айкалыштырылып талдоого алынган. 3-главанын 2-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын профессионалдык бөлүмдөрүндөгү кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деген аталышта орун алып, рынок шартында филолог адистердин адабиятчылык мүмкүнчүлүгүн аныктоо менен кесиптик жөндөмдүүлүгүн калыптандыруучу компетенцияларга илимий-теориялык талдоо жасалып, алардын окуу процесси менен болгон байланышы практикалык текшерүүдөн өтүп, илимий-педагогикалык баасы берилген. 3-главанын 3-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын ЖОЖдук компоненттеринде кыргыз адабияты боюнча предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деген аталыш менен жогорку окуу жайы өзү аныктай турган сабактардын мазмуну жана формасын кандай болушу керектигин ачыкка чыгаруу жетишкен. Мында ЖОЖдук компоненттерде орун алган кыргыз адабияты боюнча сабактардын мазмуну кандай болушу керектиги илимий-теориялык жактан анализденип, жергиликтүү шартка карай ал тез-тез жаныланып турушу зарыл экендиги аныкталган.

Иштин 4-главасы “Кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуудагы баалоо системасы жана педагогикалык эксперименттик иштер” деп берилип, ал үч параграф аркылуу аткарылган. 4-главанын 1-параграфы “Кредиттик технологиядагы баалоо системасы жана алар аркылуу кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү аныктоо жолдору” деп аталып, кыргыз адабияты боюнча сабактарды кредиттик технологияда ишке ашыруунун маңызын аныктоочу баалоо системасы кандай болушу керектигин жана анын мурда колдонулуп келген баалоо системасынан айырмасы талдоого алган. Ушул эле главанын 2-параграфы “Баалоо системасы жана адистик компетенцияларды калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” деген аталышта орун алып, анда негизги басым студент кийин окутууну аяктаган соң кандай ишмердүүлүктө иштеп кетүүсүнө (адабиятчы, мугалим, ж. б.) зарыл болгон иш-билгини (компетенциялардын калыптануусун) баалоонун жүзөгө ашырылышын толук ачып бере алган. Ал эми 3-параграфта “Эксперименттик иштердин жүрүшү жана жыйынтыктары” чыгарылып, анда кандай иштер аткарылганы ырааты менен берилген. Тактап айтканда 2011-2012-окуу жылында жогорку окуу жайлары толугу менен эки баскычтуу (бакалавриат жана магистратура) кесиптик билим берүүгө өткөн соң, аны менен кошо республикалык билим берүү системасына компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасы орун алганы, изилдөөнүн алгачкы этабы эки баскычтуу кесиптик билим берүүнүн илимий-теориялык негизи эмнеге таянгандыгы, ал өзүнө илимий-методологиялык негиз кылып алган компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасынын табияты эмне экендигин аныктоо маселеси менен коштолгон. Изилдөөгө зарыл болгон

маселенин жана жогорку окуу жайларында филолог-бакалавр (кыргыз тили жана адабияты) адистигине ээ болуучу студенттердин жалпы илимий, кесиптик компетенциясын калыптандыруу боюнча иштердин абалын аныктоо жетиштүү чагылдырылган.

Корутунду бөлүмдө изилдөө иши боюнча жүргүзүлгөн эксперименталдык жумуштардын жалпы жыйынтыктары, алар боюнча чыккан корутундулар жана практикалык сунуштар айтылган.

Изилдөөнүн акырында адабияттардын тизмеси жана төрт тиркеме берилген. Тиркемелерде окутуу иштерин жакшыртуу үчүн иштелип чыккан методдор, педагогикалык жана илимий-методикалык иштелмелер, компетенциялар боюнча “паспорт”, баалоо критерийлери сунушталган. Алар тажрыйбалык-эксперименталдык иштердин мазмуну, натыйжалары, педагогикалык иш-тажрыйбалар жалпылаштырылып, керектүү жыйынтык-корутундулар чыгарууга негиз болуп берген.

3. Изилдөөнүн илимий жанылыгы жана теориялык мааниси.

Жогорку окуу жайларында кесиптик билим берүүнүн биринчи баскычында (бакалавриатта) кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун илимий-педагогикалык парадигмасынын аныкталгандыгында; бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүк парадигмасында окутуунун илимий-дидактикалык принциптеринин жана инновациялык формаларынын талапка ылайык иштеп чыгып сунуш кылынгандыгында; филологиялык билим берүү (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун адабий-педагогикалык жолдорун аныкталып, аны өркүндөтүү багыттарын сунушталгандыгында; кредиттик технологиядагы баалоо системасында кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү баалоонун жоболору, формалары жана методдору иштелип чыгып, колдонууга сунушталышында;

4. Изилдөөнүн практикалык баалуулугу:

Изилдөөдөн алынган натыйжалар, иштелип чыккан илимий-педагогикалык жоболор, окутуу жана баалоо формалары менен методдору филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча республикадагы бардык жогорку окуу жайларында колдонулат. Иште иштелип чыккан компетенциялар менен ишбилгилер (компетенттүүлүктөр) филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабиятына тиешелүү бардык предметтердин силлабустарга колдонууга сунуш кылынат. Адистештирилген орто жана орто мектептин мугалимдерине кыргыз адабиятын компетенттүүлүк парадигмасында окутуунун теориялык жана практикалык маселелерин терең аңдап-түшүнүүгө карата дидактикалык маалыматтарды бере алат. Кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутууга болгон түшүнүктү инновациялоого, окуу процессине карата мамилени өзгөртүүгө, анын натыйжасында окуу системасын жанылоого өбөлгө түзөт. Жогорку окуу жайларынын филолог-студенттерине негизги курс катары өтүлүүчү “Кыргыз адабиятын окутуунун методикасы”

курсун илимий-геориялык жана практикалык жактан мазмундук жаңылоого даяр материалдарды сунуштай алат. Иштелип чыккан компетенциялар менен компетенттүүлүктөр кыргыз адабиятын окутуунун методикасы илиминин азыркы суроо-талаптарына, зарылдыктарына жана жогорку окуу жайларында окутуу багыттарын айкындоого негиз болот.

Изденүүчүнүн жеке салымы катары мына буларды белгилөөгө болоор эле:

Жогорку окуу жайларында филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун зарылдыктары менен багыттары изденүүчү тарабынан алгач ирет иликтөөгө алынып, тыянактары чыгарылган. Компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун парадигмасы, дидактикалык принциптери, компетенттүүлүккө негиздеп окутуудагы баалоонун мааниси, критерийлери менен формалары өз алдынча иштелип, эксперименттик текшерүү, сыноо жумуштары изденүүчүнүн катышуусу жана көрсөтмөсү боюнча жүргүзүлүп, жалпы корутунду менен сунуштар чыгарылгандыгында турат.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмуну менен дал келиши.

Диссертациялык иш төрт глава, он эки параграф, киришүү, корутунду, практикалык сунуштар, пайдаланылган адабияттардын тизмеси жана төрт тиркемеден турат. Диссертациянын негизги көлөмү - 278 бет. Пайдаланылган адабияттар жана тиркемелер менен алганда жалпы көлөмү 338 бет. Авторефераттын көлөмү резюмелерди кошпогондо белгиленген талаптан ашкан эмес. Автореферат диссертациянын мазмунун толук чагылдырган. Изилдөөнүн милдеттеринин чечилиши главалар боюнча так көрсөтүлгөн.

Жалпысынан, изилдөө ийгиликтүү иштелген, өз алдынча аткарылган, толук бүткөрүлгөн иш катары оң баага татыктуу. Аталган ийгиликтер менен кошо *айрым мүчүлүштүктөр* да байкалды, алар:

Биринчиси, диссертацияда изденүүчү проблеманы кенири масштабда алган. андан көрө ушул эле проблемага байланыштырып, бир эле сабакты алса жакшы болмок.

Экинчиси, жалпы корутунду жакшы чыгарылган, милдеттердин ар биринин чечилишинин деңгээли көрсөтүлгөн, ал эми практикалык сунуштар бардык кесиптик билим берүү тармактарына тиешелүү болуп калган.

Бирок белгиленген мындай мүчүлүштүктөр принципалдуу мүнөзгө ээ эмес, алар изилдөөнүн жалпы деңгээлин төмөндөтпөйт. Себеби, диссертациянын жыйынтыктары кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу жаатында биринчи саамалык болсо да, окутуунун теориясы менен практикасына олуттуу салым кошо ала турган изилдөө катары өз ордун тапкан.

Акматов Болотбек Мекеновичтин “Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы” деген темадагы докторлук диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаларды

ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү” Жобосунун 10-пунктунун талаптарына толук жооп берет. Ал эми изденүүчү Акматов Б.М. 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Пикир Жалал-Абад мамлекеттик университетинин башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы кафедрасынын кеңейтилген жыйынынын отурумунда 2016-жылдын 30-декабрында (№10-протокол) талкууланып, бекитилди.

Отурумдун төрайымы,
педагогика илимдеринин
доктору, доцент

Педагогика илимдеринин доктору, доцент С.С.

*Жалал-Абад мамлекеттик университетинин
окумуштуу катчысы*

Саидова С.С.

Нусупова Р.С.

Тастыктаймын.